

МАҚАЛА ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Сборниктегі жарияланым деректері / Publication details

Конференция атауы	Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің 85 жылдығына арналған «Досмұхамедұлы оқулары - 2025: Ғылым мен білімнің дамуындағы заманауи инновациялар және жасанды интеллект» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
Conference / RU	Международная научно-практическая конференция «Досмухамедовские чтения - 2025: Современные инновации и искусственный интеллект в развитии науки и образования», посвященная 85-летию Атырауского университета имени Халела Досмухамедова
Жинақ / Том	Материалдар жинағы, II ТОМ
Күні	17/10/2025
ISBN	978-601-262-617-9
Баспа	ASUPress, 2025, 301 б.
Секция	СЕКЦИЯ №3
МАЗМҰНЫ бойынша №	14
МАЗМҰНЫ бойынша беті	69
Жинақта жарияланған беттері	69-72
Автор(лар)	Баязов Тугел Жолдасович, Кулбаева Майя Муратовна
Мақала атауы	ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ
Мазмұндағы жазба	Баязов Т.Ж., Кулбаева М.М. Қылмыстық процестегі жасанды интеллект

Ескерту: бұл бет мақаланы сайтқа немесе архивке бөлек орналастыру үшін қосылды; негізгі мақала мәтіні келесі беттен басталады.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

Баязов Тугел Жолдасович

7M04201 Құқықтану ББ 2-курс магистранты

Кулбаева Майя Муратовна

PhD, қауымдастырылған профессор

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Андатпа

Мақалада қылмыстық процестегі жасанды интеллекттің (ЖИ) рөлі, оның қылмыстарды тергеуді онтайландыру, дәлелдемелерді талдау және сот шешімдерін шығару мүмкіндігі қарастырылады. ЖИ енгізудің құқықтық және этикалық аспектілеріне, сондай-ақ оны пайдалануға байланысты ықтимал тәуекелдерге ерекше назар аударылады. Қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы жасанды интеллекттің даму перспективаларын талдайды және онымен байланысты қауіптерді азайту шаралар ұсынылады.

Негізгі сөздер: жасанды интеллект, қылмыстық құқық, технология, сараптамалық жүйелер, оқыту, алгоритмдер.

Қылмыстық процесс, заң ғылымының кез келген басқа саласы сияқты, жасанды интеллектті қолдану оның алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерге қаншалықты жауап беретінін, осы технологияларды қолдану болашақта тұлғаны негізсіз қылмыстық қудалаудан қорғауға қандай әсер ететінін және әсер ететінін объективті және бейтарап бағалауды қажет етеді. Бұл бағалауда артық және негізсіз оптимизм болмауы керек, өйткені күшті жасанды интеллект болмаған жағдайда, ертең роботтар судьяларды алмастырады деген кез-келген пікірді байыпты қабылдауға болмайды. Бірақ сіз керісінше – жаңа технологияларды, соның ішінде дәлелдеу процесі сияқты күрделі және дерексіз салада қолдану перспективаларын соқыр түрде жоққа шығармауыңыз керек. Жасанды интеллект технологияларын қолдану

перспективаларын бағалаудың қылмыстық процесс ғылымында қалыптасқан тәсілдерін талдау және осы талдау негізінде осы цифрлық технологиялардың қылмыстық іс жүргізуді дәлелдеудегі орны туралы мәселені қарастыру қажеттілігі туындады деп санайтын ғалымдармен келісу керек. Соңғы онжылдықтарда жасанды интеллект әртүрлі қызмет салаларының, соның ішінде құқықтанудың ажырамас бөлігіне айналды. Қылмыстық процесте ЖИ дәлелдемелерді талдау, қылмыстық мінез-құлықты болжау, алаяқтықты анықтау және тіпті іс жүргізу шешімдерін қабылдау үшін қолданылады. Алайда оны қолдану құқық қолдану практикасының заңдылығына, объективтілігіне және этикалық аспектілеріне қатысты маңызды мәселелерді тудырады. Осы бап Қылмыстық сот ісін жүргізуге ЖИ енгізу кезінде туындайтын мүмкіндіктер мен сын-қатерлерді зерделеуге бағытталған.

Жасанды интеллект-бұл адамның білімі мен дағдыларына еліктеуге мүмкіндік беретін технологиялық шешімдердің жиынтығы (соның ішінде өзін-өзі оқыту және шешім іздеу) және нақты тапсырмаларды орындау кезінде адамның интеллектуалды іс-әрекетінің нәтижелерімен салыстыруға болатын нәтижелер алу.

Жасанды интеллект-бұл адам ақылға қонымды деп қабылдайтындай әрекет ете алатын машиналарды жасау процесі деп саналады. Осылайша, бұл жүйе адамның интеллектімен байланысты компьютерлік функцияларды дамыту бағыты болып табылады деп болжауға болады, мысалы: пайымдау, оқыту және мәселелерді шешу. Адамның ақыл-ойының жетілмегендігін және оның толық іске асырылмауын ескере отырып, жасанды интеллект адамдардың өміріндегі өте маңызды позицияларды талап етеді.

Басқаша айтқанда, жасанды интеллект дегеніміз-адамның ойлау қабілеттерін компьютерлік және ақпараттық технологиялар жазықтығына ауыстыру, бірақ адамға тән кемшіліктерсіз. Дәл осы түсінік қылмыстық процесте жасанды интеллект мәселесін әзірлеуге негіз болады. Әрине, біз бұл бағыттағы ізашарлардан алыспыз. Осыған байланысты көптеген зерттеулерде жалпы заң ғана емес, сонымен бірге қылмыстық іс жүргізу ғылымы да бар. Алайда, осы саладағы әрбір жұмыс тек қылмыстық процесте жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану мәселесін шешуге емес, шешуге жақындау әрекеті ретінде қызмет етеді. Біз де одан құтыла алмайтын шығармыз. Таңқаларлық емес, мұның түсіндірмесі бар: жасанды интеллект пен оның мүмкіндіктерін тұтастай алғанда заң ғылымында да, әсіресе қылмыстық процесте де тәуелсіз толыққанды зерттеу, заңгерлер негізінен бағынбайды. Мұнда проблемалық жағдайларды шешу алгоритмдерін құру үшін математика, инженерия, лингвистика, менеджмент, психология және ақпараттық технологиялар бойынша арнайы білім және әзірленген алгоритмдерді белгілі бір пәндік салаға бейімдеу үшін арнайы құқықтық білім қажет. Қылмыстық процесте жасанды интеллект мүмкіндіктерін зерттеудің сәттілігі тек сол және басқа білімді бір уақытта қолдануға байланысты болады.

Біздің ұстанымымыз-жасанды интеллект жүйелері негізінен осы функцияларды жүзеге асыруда Өзін көрсетуі керек. Сондықтан олар дәл қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге және қылмыстық іс жүргізу шешімдерін қабылдауға бағытталуы керек. Қылмыстарды анықтау, ашу және тергеу қызметі көптеген қылмыстық іс жүргізу және ұйымдастырушылық шешімдерді қарастырады, олардың қабылдануы барлық қолма-қол күштер мен құралдарды, соның ішінде консультациялық-анықтамалық және ұсынымдық сипаттағы құралдарды оңтайландыруды көздейді. Мысалы, сараптамалық жүйелер дәлелдеу және шешім қабылдау процесінде сәтті қолданыла алады деп санаймыз. Сараптамалық жүйелерде қамтылған және «егер мұндай факт болса, онда мұндай әрекет болған немесе осы әрекеттің осындай мотиві болған» сияқты ережелер түрінде көрсетілген, автоматтандырылған өңдеуге жарамды және тергеушінің тергеу жағдайын бағалау процесін имитациялауға және диалог режимінде олардың шешім қабылдауына консультациялық қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Мұндай жүйелердің көмегімен орындалатын негізгі міндеттер: тергеудің ықтимал бағыттарын анықтау (мүмкіндігінше ақпарат алудың әртүрлі көздерін ескере отырып, оқиғалар туралы нұсқаларды қалыптастыру), ең ықтимал бағыттарды таңдау; пайдаланушыға одан әрі іс-қимылдарға қатысты ұсыныстар беру (сараптамалар тағайындау, жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу, тексеру және тергеу әрекеттері және т.б.).

Қылмыстық процесте ЖИ қолданудың негізгі бағыттары

ЖИ қылмыстарын тергеу сот сараптамасында белсенді қолданылады, мысалы, бейнежазбаларды талдау, бет-әлпет пен дауысты тану және қаржылық операциялардағы ауытқуларды анықтау. Автоматтандырылған жүйелер Құқық қорғау органдарына күдіктілерді іздеуге және қылмыстық байланыстар орнатуға көмектесетін көптеген деректерді өңдей алады. ЖИ дәлелдемелерін талдау дәлелдемелерді жіктеу, қолжазбаны талдау, қолдан жасалған құжаттарды сәйкестендіру және айғақтардың дұрыстығын тексеру үшін қолданылады. Машиналық оқытудың арқасында жүйелер адамға көрінбейтін заңдылықтарды анықтай алады.

Үлкен деректер мен ЖИ

Машиналық оқыту алгоритмдеріне негізделген қылмысты болжау полицияға ресурстарды тиімдірек бөлуге көмектесетін белгілі бір аймақтарда қылмыс жасау ықтималдығын болжай алады. Алайда, мұндай жүйелер Құқық қорғау тәжірибесінде кемсітушілік пен біржақтылыққа әкелуі мүмкін. Кейбір елдерде процедуралық шешімдер қабылдау ЖИ бұлтартпау шарасы мен шартты түрде босату туралы шешім қабылдау кезінде қайталану қаупін бағалау үшін қолданылады. Алайда, сыншылар алгоритмдердің ашықтығының жоқтығын және әділеттілік пен кінәсіздік презумпциясының принциптерін бұзуы мүмкін екенін көрсетеді.

Алгоритмдердің ашықтығы мен түсіндірілуі негізгі қоңыраулардың бірі-ЖИ қабылдаған шешімдерді түсіндіру қажеттілігі. Алгоритмдердің қара жәшіктері олардың объективтілігі мен құқықтық нормаларға сәйкестігін тексеруді қиындатады. Адам құқықтарын қорғау жасанды интеллектті пайдалану әділ сот, жеке өмірге қол сұғылмаушылық және жеке деректерді қорғау құқығына әсер етуі мүмкін. Құқық қолдану тиімділігі мен азаматтардың құқықтарын сақтау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін нормативтік тетіктерді әзірлеу қажет.

Дискриминация және біржақтылық тәуекелдері

Алгоритмдер белгілі бір әлеуметтік топтарды кемсітуге әкелетін бастапқы деректердің біржақтылығын мұра етуі мүмкін. ЖИ жүйелерін бақылау және тәуелсіз аудит тетіктерін әзірлеу маңызды. Қылмыстық процесте жасанды интеллектті реттеу және дамыту перспективалары жасанды интеллектті қауіпсіз және тиімді енгізу үшін заңнаманы жетілдіру, этикалық стандарттарды әзірлеу және халықаралық ынтымақтастық қажет. Алгоритмдерді пайдаланғаны үшін ашықтық, әзірлеушілер мен құқық қорғау органдарының жауапкершілігі қағидағтарын енгізу ерекше рөл атқарады.

Әрине, жоғарыда аталған бағыттардың кез-келгенінде жаңа технологияларды қолдану тек құпталады. Алайда, белгілі бір технологияны қылмыстық процеске енгізу үшін жеткілікті нақты және маңызды себеп болуы керек екендігі туралы есеп беру керек. Шынында да, қылмыстық процестің өзі заңды процестің ажырамас бөлігі ретінде ешқандай технологияны қажет етпейді, егер оны айтуға болатын болса, ол өзін-өзі қамтамасыз етеді. Қылмыстық істі бастау, дәлелдемелер жинау, оларды сотқа беру, содан кейін оларды қарау және істің мәні бойынша шешім қабылдау үшін қандай да бір технология қажет пе? Әрине, жоқ. Мұның бәрін жазу құралдары мен қағаздар болмаған кезде де жасауға болады, өйткені бәрі адамзат тарихында осылай басталды.

Көріп отырғаныңыздай, жасанды интеллект технологияларын қолдану бағыттары қылмыстық іс бойынша дәлелдеу процесінің барлық кезеңдеріне әсер етеді. Олардың бір бөлігі дәлелдемелерді жинау үшін қолданылады, бұл жағдайда дәлелдеу субъектісінің қолында дәлелдемелік ақпарат алу құралы ретінде әрекет етеді. Басқа технологиялар дәлелдемелерді тексеру және тіпті бағалау іс-шараларында қолданылуы мүмкін. Дәлелдемелер мен дәлелдемелер қылмыстық іс бойынша кез-келген іс жүргізу шешімдерінің негізінде жатыр және бұл процеске қатысушылардың құқықтары мен мүдделеріне тікелей әсер етеді. Сондықтан бұл қылмыстық процестің ең сезімтал салаларының бірі. Отандық құқықтық дәстүрде дәлелдеу «қылмыстық сот ісін жүргізудің өзегі», «барлық іс жүргізу қызметінің өзегі» деп танылады. Сондықтан қылмыстық процестің ғылымы тұрғысынан қылмыстық іс бойынша

дәлелдеуде жасанды интеллект технологиясының қандай орын алатындығын анықтау маңызды: оларды тек қылмыстық іс үшін қандай да бір маңызды ақпаратты алуға болатын құрал ретінде қабылдау керек пе, жоқ па, ол формада болуы мүмкін дәлелдемелер, немесе біз қылмыстық процесте дәлелдеудің табиғаты өзгеріп, ол адам танымынан машиналық таным саласына айналады деп айта аламыз, мұнда адамға белгілі бір құқық қолдану шешімінде оның нәтижелерін түзетуші ғана рөл беріледі.

Қылмыстық іс жүргізу ғылымында қалыптасқан қылмыстық процесте жасанды интеллект технологияларын қолдану мүмкіндіктерін бағалауға оптимистік көзқарас қазіргі технологиялардан әлдеқайда озық, яғни.күту мен болжамдарға негізделген. Аталған технологияларды нақты қолдану қылмыстық процестің жекелеген салаларында ғана орын алады. Дегенмен, жасанды интеллекттің үздіксіз дамуы оны қолдану аясының сөзсіз кеңеюі туралы айтуға мүмкіндік береді, оның ішінде қылмыстық істер бойынша дәлелдеу процесінде. Дәлелдеу процесінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың ең шынайы сценарийі оларды дәлелдеу мәні бар ақпаратты алу және жинау кезінде пайдалану болып табылады, ол болашақта қылмыстық іс бойынша дәлел ретінде ресімделуі мүмкін. Дәлелдемелерді жинау кезінде жасанды интеллектті құрал ретінде пайдалану ашықтық, тексерілу, объективтілік және тиісті жауапкершілік механизмімен қамтамасыз ету сияқты талаптарға жауап беруі керек. Бұл жағдайда жасанды интеллект технологиялары қолданылған дәлелдемелер рұқсат етілген белгіге ие болады.

Әрбір дәлелдеменің алдын ала белгіленген сапа мәндері қолданылатын математикалық алгоритмдер арқылы дәлелдемелерді бағалау қылмыстық процестегі дәлелдемелерді бағалау еркіндігі принципіне қайшы келеді. Қылмыстық іс жүргізуді дәлелдеуде математикалық алгоритмдерге негізделген жасанды интеллект технологияларын қолдану көрсетілген қағидатқа сәйкес болған жағдайда ғана мүмкін болады, яғни.мысалы, дәлелдемелердің салыстырмалы сенімділік теориясы негізінде. Сондықтан, қазіргі уақытта машиналық таным қылмыстық іс жүргізу дәлелдерінің мазмұнына айналуы мүмкін деп айту ертерек.Қорытынды жасанды интеллект қылмыстық процестің тиімділігін арттыру үшін айтарлықтай әлеуетке ие, бірақ оны қолдану мұқият реттеуді және құқықтық және этикалық нормаларды сақтауды талап етеді. Қылмыстық процестегі жасанды интеллекттің болашағы заң шығарушылар мен қоғамның қауіпсіздікті де, қорғауды да қамтамасыз ететін теңдестірілген тәсілді әзірлеу қабілетіне байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Вепрев С.Б., Нестерович С.А. Экспертные системы в юридической деятельности // Научно-практический электронный журнал Аллея Науки. 2017. № 13. С. 990-991.
2. Власова С.В. К вопросу о приспособливании уголовно-процессуального механизма к цифровой реальности // Библиотека криминалиста. Научный журнал. 2018. № 1. С. 9- 18
3. Апостолова Н.Н. Искусственный интеллект в судопроизводстве // СевероКавказский юридический вестник. 2019. № 3. С. 135-141
4. Уголовный процесс: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. В.П. Божьева. 3-е изд., испр. и доп. М.: Спарк, 2002. С. 29-30.
5. Гончан Ю.А., Пиксин Н.Н. Функции доказывания и принятия решений в уголовном процессе И Российский следователь. 2007. № 3. С. 7—9
6. Афанасьев А.Ю. Коррупционные риски доказательственного права в уголовном процессе (досудебное производство): дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород 2017. 279 с.